

اثربخشی سایکودرام بر کاهش میزان افسردگی و پیشگیری از عود در مردان وابسته به مواد افیونی

سعید دهنوي^۱، مریم ایازی نفوتی^۲، مهین باجلان^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۵/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۰/۲

چکیده

هدف: هدف از پژوهش حاضر بررسی اثربخشی سایکودرام بر کاهش میزان افسردگی و پیشگیری از عود در مردان وابسته به مواد افیونی بود. **روش:** این مطالعه به صورت شباهزماشی با طرح پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری همراه با گروه کنترل انجام شد. آزمودنی های این پژوهش شامل ۲۰ نفر از مردان وابسته به مواد افیونی مراجعه کننده به کلینیک های ترک اعتیاد شهر کرمانشاه که دوره سمزدایی را با موفقیت گذرانده بودند با روش در دسترس انتخاب و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و کنترل جایگزین شدند. گروه آزمایش به مدت ۱۲ جلسه در طی ۶ هفته در جلسات سایکودرام شرکت کردند. برای جمع آوری داده ها از پرسشنامه افسردگی بک استفاده شد. **یافته ها:** نتایج آزمون تحلیل کوواریانس نشان داد که بین دو گروه در مرحله پس آزمون و پیگیری تفاوت معناداری وجود دارد.

نتیجه گیری: با توجه به یافته ها می توان گفت که مداخله سایکودرام در کاهش میزان افسردگی و پیشگیری از عود در مردان وابسته به مواد افیونی موثر است.

کلید واژه ها: سایکودرام، افسردگی، وابستگی به مواد، پیشگیری از عود

۱. نویسنده مسئول: کارشناس ارشد روان شناسی بالینی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین، قزوین، ایران، پست الکترونیک: Saeed.dehnavi@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد روان شناسی بالینی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین، قزوین، ایران

۳. کارشناس ارشد روان شناسی شخصیت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، کرج، ایران

مقدمه

امروزه اعتیاد در میان فرآگیرترین بحران‌های اجتماعی، فرهنگی و سلامت قرار گرفته و موج تخریب‌کننده آن بر کلیه زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، روانی و بهداشتی اثر گذاشته است. از جمله اثرات آن می‌توان به مواردی مانند بیماری‌های جسمانی واگیردار از قبیل هپاتیت و ایدز، بیماری‌های روانی مانند اضطراب و افسردگی، مشکلات اجتماعی مانند ازدیاد جرایم مرتبط با اعتیاد مانند سرقت، قتل، خودسوزی، بیکاری، خشونت خانوادگی، کودک آزاری، همسر آزاری، افزایش آمار طلاق و افت تحصیلی فرزندانی که والدین معتقد دارند، اشاره نمود (وست^۱، ۲۰۰۶). مسئله ترک مواد مخدر از جمله مسائلی است که همواره مورد توجه مسئولین و نیز خود مبتلایان به مصرف مواد و خانواده‌های آنان بوده است. ترک جسمانی مواد مخدر چندان مشکل نیست، مشکل عمدۀ در درمان معتادان، حتی با دوره‌های پاکی طولانی مدت، میزان بالای عود آن‌ها است (یان و نبیشیما^۲، ۲۰۰۹). در پژوهشی میزان بازگشت به مصرف مواد مخدر (عود) را ۷۵ درصد (در ایران ۵۰ درصد) ذکر کرده‌اند (امینی، امینی، افشار و آذر، ۱۳۸۲). از سوی دیگر اعتیاد به مواد افیونی بیماری مزمونی است که در اغلب موارد با یک بیماری روان پزشکی دیگر همراه است. اختلالات خلقی و در صدر آن افسردگی از جمله شایع‌ترین اختلالات روان‌پزشکی همراه با اعتیاد است. شیوع اختلال افسردگی اساسی در این افراد، حدود ۵۰-۶۰ درصد و اختلال افسردگی جزیی نزدیک به ۱۰ درصد است (الگن، جاین و ترافتن^۳، ۲۰۰۸). افسردگی با ایجاد علائمی چون درمان‌گری مانعی برای مقابله با ترک اعتیاد و بهره‌گیری از منابع مقابله‌ای موجود محسوب می‌شود. این مسئله در حالی مطرح می‌شود که نتایج برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد، درمان اختلالات خلقی همراه با اعتیاد ممکن است شروع و عود مجدد را کاهش دهد (کوالو، بردى و سون^۴، ۲۰۰۵؛ سارا، رزمایر، مارتین و رزنو^۵، ۲۰۰۸؛ فیت‌سیمونز، توتن، وایدیا و جونز^۶، ۲۰۰۷).

۱۱۲

112

۱۳۹۶ تابستان
سال نهم، شماره ۳۴
Vol. 9, No. 34, Summer 2015

1. West

2. Yan & Nabeshima

3. Illegn, Jain & Trafton

4. Quello, Brady & Sonne

5. Sara, Rosemarie, Martin & Rohsenow

6. Fitzsimons, Tuten, Vaidya & Jones

گروه درمانی، درمان انتخابی برای بسیاری از اختلالات روان‌شناختی است که دارای مزایایی هم‌چون صرفه‌جویی در وقت و نیرو، آموزش مهارت‌های اجتماعی، اصلاح و بهبود روابط بین‌فردى است. این مزایا باعث استفاده گسترده از این روش به عنوان درمان انتخابی برای بیماران وابسته به مواد شده است (برینک و هاسن^۱، ۲۰۰۶). درمان گروهی، بسته به اهداف، رویکردهای مختلفی دارد. از جمله رویکردهای رایج در گروه درمانی، سایکودرام است که بر دامنه وسیعی از مشکلات انسان به کار برده شده است. سایکودرام یکی از شاخه‌های هنردرمانی است که دیدی متفاوت در حوزه روان‌درمانی به حساب می‌آید. این شیوه به عنوان یک ابزار درمانی در اوایل دهه ۱۹۲۰ توسط مورنو^۲ پیشنهاد شد که به برخاسته از کشفیاتی در ارتباط با تعارضات موجود در فرد بود تا بتواند از این طریق احساسات سرکوب شده‌اش را آزاد سازد (سومو^۳، ۲۰۰۸). سایکودرام روش جمعی اصلاح رفتار و رویکردی رابطه محور است که به بیمار کمک می‌کند تا ابعاد روان‌شناختی مشکل خود را کشف نماید، بدین ترتیب بیمار نه فقط از راه گفتگو، بلکه با به نمایش درآوردن مشکلات خود به بازنگری آن‌ها می‌پردازد (بلانر، ۱۳۸۶). بیمار در جریان سایکودرام درمی‌یابد که هنگام ارتباط با محیط پیرامون و روابط بین‌فردى و اجتماعی بهتر است چگونه عمل کند و کمک می‌کند تا بتواند ابعاد روان‌شناختی مشکل خود را کشف کند (بلانر، ۲۰۰۷). در سایکودرام که درمانی پویا و تجربی است بر زمان حال و "اینجا و اکنون" تاکید بسیار می‌گردد، حتی وقتی که فرد مشکلات گذشته‌های دور خود را نقش گزاری می‌کند. در این شیوه درمانی، درمانگر نه فقط از طریق گفتگو بلکه با "عمل واجرا" و "مشاهده فعالانه" به بررسی و شناخت ساختار شخصیت، ارتباطات بین‌فردى، تعارضات درونی و مسائل هیجانی بیمار می‌پردازد و موجبات بینش، رشد شخصیتی و درمان را فراهم می‌کند (چسنر^۴، ۱۹۹۴). مطالعات پیشین نشان می‌دهند که سایکودرام برای درمان افسردگی متوسط (حمامسی^۵، ۲۰۰۶)، درمان دختران معتمد در معرض

سوء استفاده جنسی برای سازگاری با تروما (سومو^۱، ۲۰۰۸) و درمان اختلال افسردگی اساسی (بهاری، بنی اسد، خدمتگزار و اسحاقی، ۱۳۹۰) موثر است.

سایکودرام به طور گسترده در درمان بیماران معتاد به کار گرفته شده است. مورنو خود، الكلی‌ها را با سایکودرام درمان می‌کرد (روستین و السون^۲، ۱۹۹۳). تاثیر این روش درمانی بر تغییر مکان کنترل و جلوگیری از بازگشت به اعتیاد (هادیان، نوری و ملک‌پور، ۱۳۸۹)، درمان وابستگی به الکل و مواد (گرو، استیکل، بانچینی و استنفورد^۳، ۲۰۰۵) و همین‌طور ایجاد نگرش منفی درباره اعتیاد و ترک آن (ایسر، استفان و مالاری^۴، ۱۹۷۸) و هم‌چنین پیشگیری از عود مصرف (سومو، ۲۰۰۸) تایید گردیده است.

بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که پژوهش‌های اندکی در زمینه تاثیر سایکودرام بر درمان اختلالات ناشی از اعتیاد همچون اضطراب و افسردگی انجام شده است. توجه به نقش مهم جوانب روان شناختی در درمان اعتیاد، کاهش عود آن، ریزش بیماران از درمان و افزایش سطح تحمل برای ترک، پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی سایکودرام بر کاهش میزان افسردگی و پیشگیری از عود در مردان وابسته به مواد افیونی انجام شده است.

۱۱۴

114

روش جامعه، نمونه، روش نمونه‌گیری

این پژوهش به صورت شبه‌آزمایشی و از نوع پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری با گروه گواه انجام شد. جامعه آماری مورد پژوهش تمامی بیماران مرد معتاد به مواد افیونی شهر کرمانشاه بودند که در تابستان سال ۱۳۹۲ به منظور ترک اعتیاد به مراکز مربوطه شهر کرمانشاه مراجعه کرده بودند. نمونه مورد پژوهش ۲۰ نفر از معتادان به مواد افیونی مراجعه کننده به مرکز درمانی تولددوباره کرمانشاه بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه جایگزین شدند. ملاک‌های ورود عبارت بودند از: وابستگی به مواد افیونی بر اساس ملاک‌های راهنمای تشخیصی و

آماری اختلالات روانی نسخه پنجم، عدم وجود عالیم سایکوز و اختلالات شدید روان پزشکی بر اساس ملاک‌های راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی نسخه پنجم، داشتن حداقل تحصیلات سیکل، اتمام دوره سم زدایی در افراد شرکت کننده وابسته به مواد افیونی، آزمایش منفی ادرار برای مواد افیونی، دامنه سنی ۲۰ تا ۵۰ سال، جنسیت مذکور. ملاک‌های خروج عبارت بودند از: داشتن غیبت بیش از ۳ جلسه در طی دوره، شرکت هم زمان در برنامه‌های درمانی دیگر، ابتلاء به اختلالات روان پزشکی شدید یا بیماری‌های جسمی شدید که مانع شرکت در جلسات درمان شود.

پس از کسب رضایت نامه کتبی، از شرکت کنندگان گروه آزمایش مداخله به صورت گروهی به مدت ۱۲ جلسه ۲ ساعته و در طول ۶ هفته بر مبنای اصول سایکودرام طراحی و اجرا شد. لازم به توضیح است که یک هفته پس از اتمام جلسات از گروه آزمایش و کنترل پس آزمون به عمل آمد و ۲ ماه پس از آن پیگیری انجام شد. اجرای سایکودرام در هر جلسه شامل سه مرحله: آمادگی، اجرا، مشارکت و اختتام بود. عملکرد کارگردان در این مطالعه بر اساس چهار نقش تحلیل کننده، تولید کننده، درمانگر و رهبر گروه بوده است. پروتاگونیست یا فردی که مسئله‌اش را در گروه مطرح می‌کرد در ابتدای مرحله توسط کارگردان یا داوطلبانه انتخاب می‌شد (کلرمن^۱، ۱۹۹۲). حضارتی در این مطالعه، بیماران شرکت کننده بودند. در جلسه اول ضمن آشنا سازی اعضاء با یکدیگر، توضیحاتی درباره سایکودرام، فنون آن، قوانین و ساختار جلسات بیان شد. در جلسه دوم ضمن اعتماد سازی و انجام تمرینات پرورش بیان، تلاش شد گروه در مسیر برقراری گفتگو و طرح مسئله قرار گیرد. از جلسات سوم تا ششم تاکید بر روی تمرینات تمرکزی، استفاده از شیوه غیرکلامی برای آگاهی از احساسات، آشنایی با زبان تن، تلاش برای بروز توانایی‌های ذهنی به روش خلاقانه و آگاهی نسبت به هیجانات خود و دیگران، تقویت احساس‌هایی چون شادی، غم و...، تمرینات گفتاری و رفتاری قرار داشت. در جلسات هفتم تا یازدهم تمرکز روی ترغیب اعضاء به بازگویی مشکلات خود در قالب ایفای نقش و به کارگیری فنون سایکودرام و مشارکت اعضاء به عنوان

یاور کمکی در فرآیند اجرا و تمرینات رفتاری بود. در طی این جلسات از فنون مضاعف، وارونگی نقش، فن آینه، تکیک فرافکنی در آینده، تک‌گویی و فن خودشکوفایی استفاده شد و همچنین با توجه به خصوصیات اعضا و گروه، مهارت در برقراری رابطه، مهارت در بروز دادن هیجانات به صورت کلامی و غیرکلامی و شناخت احساسات و کنترل آن‌ها تمرین شد. در جلسه دوازدهم ضمن مرور و جمع‌بندی جلسات و در میان گذاشتن دستاوردهای اعضا از گروه، اعضا با مطرح نمودن برنامه‌های خود برای ادامه زندگی به جلسه پایان دادند.

ابزار

۱- پرسش‌نامه افسردگی بک: این پرسش‌نامه به عنوان ابزاری خود گزارشی برای سنجش افسردگی به شکل گسترده به کار گرفته می‌شود و ۲۱ عبارت موجود در این پرسش‌نامه از مشاهده نشانه‌های نوعی بیماران افسرده به دست آمده است. این عبارت‌ها هریک بر حسب شدت وضعیت گزارش شده توسط بیمار از ۰ تا ۳ نمره گذاری می‌شود. قاسم‌زاده و همکاران (۱۳۸۱) با ترجمه و اجرا روی ۱۲۵ دانشجوی ایرانی ضریب آلفای کرونباخ را ۰/۷۸ و ضریب بازآزمایی را با فاصله دو هفته ۰/۷۳ گزارش نموده‌اند (به نقل از رجبی، ۱۳۸۶).

۲- آزمون ادرار: برای بررسی عود یا عدم عود از این آزمون استفاده شد.

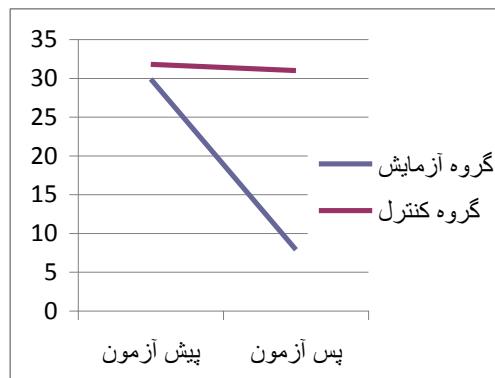
یافته‌ها

میانگین (انحراف معیار) سن گروه آزمایش و گواه به ترتیب ۴۹/۸۰ (۴/۵۱) سال و ۲۷/۳۰ (۴/۰۵) سال بود. آماره‌های توصیفی افسردگی به تفکیک نوع آزمون و گروه در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱: آماره‌های توصیفی افسردگی به تفکیک نوع آزمون و گروه

مرحله	گروه‌ها	میانگین	انحراف استاندارد	حداکثر	تعداد
پیش آزمون	آزمایش	۲۹/۹۰	۴/۸۸	۴۲	۱۰
	گواه	۳۱/۸۰	۸/۵	۲۵	۱۰
پس آزمون	آزمایش	۷/۹۰	۳/۴۷	۲	۱۰
	گواه	۳۱	۹/۰۵	۲۲	۱۰

نمودار نمرات افسردگی به تفکیک گروه‌ها و مراحل آزمون در زیر ارائه شده است.

نمودار ۱: نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون افسردگی در دو گروه

برای بررسی اثربخشی درمان از تحلیل کوواریانس استفاده شد. یکی از پیش‌شرط‌های تحلیل کوواریانس یکسان بودن شبیه خطوط رگرسیون است. نتایج حکایت از آن داشت که این شرط برقرار است ($F=0.058$, $P>0.05$). شرط دیگر برابری واریانس‌ها است.

این شرط نیز برقرار بود ($F=2.984$, $P>0.05$).

نتایج تحلیل کوواریانس در متغیر افسردگی در جدول ۲ ارائه شده است.

۱۱۷

۱۱۷

۳۴۰ شماره ۳۴، تابستان ۱۳۹۴، Vol. 9, No. 34, Summer 2015

جدول ۲: نتایج تحلیل کوواریانس برای بررسی اثربخشی سایکودرام بر افسردگی

متغیر واریانس	متایع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره F	معناداری
پیش‌آزمون		۹۹/۸۲	۱	۹۹/۸۲	۲/۲۷۱	۰/۱۵۰
گروه‌ها		۲۷۶۱/۵۷	۱	۲۷۶۱/۵۷	۶۲/۸۴	۰/۰۰۵
خطا		۷۴۷/۰۰	۱۷	۴۳/۹۵	-	-
کل		۱۱۰۸۱/۰۰	۱۹	-	-	-

همان‌گونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود درمان سایکودرام بر افسردگی اثربخش بوده است ($F=62.840$, $P<0.001$). به بیان دیگر مداخله توانسته باعث کاهش نمرات افسردگی افراد گروه آزمایش شود.

در مرحله پیکری اعضای گروه‌های آزمایش و گواه در زمینه عود یا عدم عود مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج به دست آمده در مرحله پیکری نشان داد که در گروه آزمایش

تنها ۲ نفر، و در گروه گواه ۷ نفر عود داشتند. برای بررسی تفاوت نسبت‌ها از آزمون Z فیشر استفاده شد که نتایج آن حکایت از معناداری آماری داشت. به این معنا که درمان در کاهش عود تاثیرگذار بوده است ($P < 0.01$, $Z = 2.25$).

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی اثربخشی سایکودرام بر کاهش میزان افسردگی مردان وابسته به مواد افیونی بود. نتایج پژوهش نشان داد که مداخله سایکودرام منجر به کاهش میزان افسردگی شده است. این یافته همسو با یافته‌های پژوهش‌های پیشین (حمامسی، ۱۳۸۹؛ سومو، ۲۰۰۸؛ هادیان و همکاران، ۱۳۹۰) مبنی بر اثربخشی سایکودرام در بهبود روان‌شناختی افراد دچار سوء‌صرف مواد مخدر است. همچنین پژوهش بهاری و همکاران (۱۳۹۰) حاکی از اثربخشی سایکودرام در کاهش میزان افسردگی در مبتلایان به افسردگی اساسی است. در تبیین یافته فوق می‌توان اظهار داشت که سایکودرام یک فعالیت گروهی و فرصتی برای به اشتراک گذاشتن انگیزه‌ها، تحلیل‌ها و هیجانات سرکوب شده و دریافت بازخورد مناسب است. در جلسات سایکودرام افرادیاد می‌گیرند که ابتکار عمل را بدست گرفته و به گونه‌ای برانگیخته با دیگران ارتباط برقرار کنند. در اختلال افسردگی وجود مشکلاتی در برقراری روابط اجتماعی توسط مبتلایان گزارش می‌شود. با شرکت در فعالیت‌های سایکودرام و تجربه روابط انسانی مثبت، کناره‌گیری و انزوای اجتماعی در افراد مبتلا به این اختلال کاهش می‌یابد. افزون بر این، نمایش مجالی برای تجربه و تکرار موقعیت‌ها و واقعیت‌های زندگی به این افراد می‌دهد.

از این رو نشانه‌های اختلال افسردگی پس از شرکت در جلسات سایکودرام بهبود می‌یابند. در راستای تبیین یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان گفت که سایکودرام سمت و سویی اجتماعی دارد و با توجه به این که در این رویکرد فرد مشکلش را در صحنه مطرح می‌کند، خود درباره راه حل‌های آن می‌اندیشد و با کشف راه حل نهایی به تمرین آن در صحنه می‌پردازد. همچنین از آنجا که مهم ترین جنبه سایکودرام نسبت به سایر روش‌های درمانگری عملی بودن آن است، در این رویکرد شخص با تعجم و بازی کردن

۱۱۸
118

۱۳۹۴
۱۳۹۴
سال نهم، شماره ۳۴، تابستان
Vol. 9, No. 34, Summer 2015

یک مسأله به جای فقط گفتگو کردن درباره آن، مسأله اش را بازنگری کرده و برای آن راه حل مناسب را پیدا می کند. سایکودرام برای بالا بردن میزان تبادلات میان افراد در رویارویی مستقیم با هیجانات طرفهای در گیر و برای نشان دادن کشمکش‌های هیجانی شان در زندگی روزمره به کار گرفته می شود (بلانر، ۱۳۸۶). مورنو می گوید: "شخص بیمار انسانی است که روابط بیمارگون دارد، بدین ترتیب آن چه باید تصحیح و درمان شود، رابطه بیمار با دیگران است". سایکودرام روش گروهی اصلاح رفتار و رویکردی رابطه محور است که از بهترین روش‌های درمان افسردگی می‌باشد (بلانر، ۱۳۰۷).

در مجموع می‌توان گفت که سایکودرام به دلیل استفاده از تکنیک‌هایی مانند تکنیک آینه، مضاعف، وارونگی نقش، صندلی خالی، تک گویی و همچنین به دلیل افزایش تعامل‌های گروهی و اجتماعی و گسترش تجربه‌های بین‌فردی به کاهش نشانه‌های افسردگی منجر می‌شود. به نظر می‌رسد تغییر در بینش شناختی، سطوح هوشیاری، آموزش غیرمستقیم مهارت‌های اجتماعی، عمق و گسترش تجربه فردی، شناخت نقاط ضعف و قوت خویش، به وجود آوردن یکپارچگی احساسی، هیجانی، شناختی و پالایش روانی از جمله دلایل بهبود نشانه‌های اختلال و درمان است.

از جمله محدودیت‌های این پژوهش تعداد کم آزمودنی‌ها بود که تعمیم نتایج را تا حدی دچار مشکل می‌سازد. علاوه بر این تعداد کم آزمودنی‌ها توان آماری را پایین آورده و تجزیه و تحلیل نتایج را با دشواری مواجه می‌کند. عدم امکان پیگیری طولانی مدت، استفاده از شیوه خودگزارش‌دهی به منظور جمع‌آوری اطلاعات و تعداد کم جلسات درمان از جمله محدودیت‌های دیگر بود. پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های آتی با نمونه‌های بیشتری صورت گیرد. همچنین پیگیری طولانی مدت برای بررسی اثربخشی درمان در دراز مدت انجام گیرد. به منظور تعمیم نتایج به جوامع بزرگتر، لازم است که مطالعاتی شبیه به پژوهش حاضر روی گروه‌های سنی مختلف و همچنین زنان انجام شود.

منابع

- امینی، کورش؛ امینی، داریوش؛ افشارمقدم، فاطمه و ماهیار، آذر (۱۳۸۲). بررسی عوامل اجتماعی و محیطی مرتبط با بازگشت مجدد معتادان به مصرف مواد افیونی در مراجعین به مراکز دولتی ترک اعتیاد شهر همدان. *مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی زنجان*، ۱۱(۴۵)، ۴۷-۶۱.
- بلاتنر، آدا. (۱۳۸۶). درون پردازی؛ روان درمانی با شیوه‌های نمایشی (تئاتر درمانی) ترجمه‌ی حسن حق‌شناس و حمید اشکانی، تهران: انتشارات رشد (تاریخ انتشار به زبان اصلی، ۲۰۰۲).
- بهاری، فرشاد؛ بنی اسد، محمدحسن؛ خدمتگزار، حسین و اسحاقی، فائزه (۱۳۹۱). تأثیر نمایش روانی بر میزان افسردگی اساسی و سلامت عمومی بیماران مبتلا به افسردگی تحت درمان با دارو. *مجله پژوهش‌های روان‌شناسی بالینی و مشاوره*، ۲(۱۰۰-۸۹).
- رجی، غلامرضا (۱۳۸۶). ویژگی‌های روان‌سنجی ماده‌های فرم کوتاه پرسشنامه افسردگی بک، فصل‌نامه روان‌شناسی تحولی روان‌شناسان ایرانی، ۱(۴)، ۸۸-۸۰.
- هادیان مبارکه، رضا؛ نوری، ابوالقاسم و ملک‌پور، مختار (۱۳۸۹). سایکودرام و اعتیاد. *فصلنامه تازه‌های روان‌درمانی*، ۱۶(۵۶ و ۵۵)، ۶۶-۴۷.
- Blatner, A. (2007). Morenean approaches: recognizing psychodrama's many facets. *Journal of group psychotherapy, psychodrama & sociometry*, 59(4), 159-170.
- Brink, W. V., Hassen, C. H. (2006). Evidenced-based Treatment of Opioid Dependent patients. *Canadian Journal of psychiatry*, 51, 635-646.
- Chesner, A. (1994). *Drama therapy and Psychodrama Similarities and Differences*, in S.Jennings, A.Cattanach, S.Mitchell, A.Chesner, and B.Meldrum (eds) *The Handbook of Drama therapy*, London: Routledge.
- Eiser, R. Stephan, J. and Mallary, W. (1978). Can TV influence drug abuse? *British Journal of Addiction*, 73(3), 321-324.
- Fitzsimons, H., Tuten, M., Vaidya, V., Jones, H. (2007). Mood disorders affect drug treatment success of drug-dependent pregnant women. *Journal Substance Abuse Treatment*, 32(3), 19-25.
- Greve, K.W., Stickle, T.R., Love, J.M., Bianchini, K.J., Stanford, M. S .(2005). Latent structure of the Wisconsin Card Sorting Test: a confirmatory factor analytic study. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 20(3), 355-64.
- Hamamei Z. (2006). Integrating psychodrama and cognitive behavioral therapy to treat moderate depression. *The Arts in Psychotherapy*, 33(3), 199-207.
- Ilegn, M., Jain, A. & Trafton. (2008). The Effect Of Stress On Craving For Methadone Depends On The Timing Of Last Methadone Dose. *Journal of behavior research and therapy*, 46(10), 170-175.
- Kellerman, P. F. (1992). *Focus on psychodrama: The therapeutic aspects of psychodrama*. London: Kingsley Publishers.
- Quello, B.S., Brady, T.K., Sonne, C.S. (2005). Mood disorders and substance use disorder: complex Comorbidity. *Journal Science Perspective*, 13(8), 24-36.

۱۲۰

120

۱۳۹۴ تابستان
سال نهم، شماره ۳۴
Vol. 9, No. 34, Summer 2015

- Rustin, T. A., & Olsson, P. A. (1993). Sobriety Shop—A variation on Magic Shop for addiction treatment. *Journal of Group Psychotherapy, Psychodrama and Sociometry*, 46(91), 12–23.
- Sara, L., Rosemarie, A., Martin, D., Rohsenow, J. (2008). Self-efficacy for cocaine abstinence. Pretreatment correlates and relationship to outcomes. *Journal Addict Behaviors*, 33(4), 675-688
- Somov. P.G (2008). Psychodrama Group for Substance use lapse prevention, *the arts in psychotherapy*, 35(2), 161-151
- West, R. (2006). *Theory of Addiction*, London: Blackwell and Addiction Press
- Yan Y, Nabeshima T. (2009). Mouse Model of Relapse to the Abuse of Drugs:Procedural Considerations and Characterizations. *Behavioural BrainResearch*. 196(1),1-10.

۱۲۱

121

شماره ۳۴، تابستان ۱۳۹۴
Vol. 9, No. 34, Summer 2015